

IMPACTE DE LES GRANS INFRAESTRUCTURES ENERGÈTIQUES AL NORD DE LA RIBERA D'EBRE (i 2): Els sistemes d'articulació territorial generats per les relacions laborals*

JOSEP MARIA PIÑOL ALABART

Geògraf de Riba-roja d'Ebre

JORDI CÁCERES-SILVA

Geògraf de les Borges del Camp

INTRODUCCIÓ: LA IMPORTÀNCIA DELS FACTORS DE LOCALITZACIÓ

La Ribera té una subcomarca natural a tramuntana del Pas de l'Asè: són terres del final de la Depressió de l'Ebre que l'erosió fluvial ha anat donant una forma aterassada característica en el paisatge. Com la resta de la comarca, ha estat una zona de pas durant segles, amb el riu com a artèria econòmica. Els blats d'Aragó, els carbons de Faió i Mequinensa, llanes i olis de l'interior o raiers descendien fins a Tortosa, on eren embarcats cap a diverses destinacions de la Mediterrània. Aquesta situació va perdurar fins que el ferrocarril va orientar aquesta relació envers Reus.

Aquestes zones rurals van tenir un desenvolupament industrial-energètic de caràcter exogen des de la dècada dels anys seixanta, a partir de posseir com a principal factor de localització, la disponibilitat de recursos hídrics abundants per al seu funcionament i producció, a més a més, d'altres implícits en el propi medi rural (sòl industrial disponible en abundància i mà d'obra a baix cost); és a dir, les comunicacions viàries no van ser un factor determinant com en altres centres interiors de les comarques de Tarragona però, en canvi, sí que ho va ser la línia fèrria Madrid-Barcelona per Casp.

Cal tenir en compte que, en tant que comarca d'interior, el nord de la Ribera d'Ebre experimenta una evolució demogràfica general diferent de les

* Aquest article forma part del treball *Impacte socioeconòmic de les grans infraestructures energètiques al nord de la Ribera d'Ebre: els casos d'Ascó i Riba-roja d'Ebre*, que va rebre, el mes de febrer de 1999, un ajut econòmic de la VI Convocatòria de Bases per a Beques del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre.

del conjunt de comarques meridionals i de la resta de Catalunya, determinades per la concentració industrial i de serveis de les àrees litorals. Per bé que es tracta d'una àrea interior, el nord riberenc ha destacat al llarg d'aquestes dècades per una ocupació industrial important en els subsectors energètic i químic, en contrast amb el sud, marcat per un major pes agrari i per una certa concentració de serveis en el nucli Móra d'Ebre-Móra la Nova.

Els casos de Riba-roja d'Ebre, amb la central hidroelèctrica, i d'Ascó, amb la central nuclear, són especialment interessants pel fet de suposar una transformació radical en relació a la base rural preexistent i un canvi transcendent en la manera de concebre el territori per sobre dels límits municipals. Trobar els punts de semblança i de divergència és un dels objectius de l'article.

LOCALITZACIÓ DE L'ACTIVITAT I MOBILITAT LABORAL COM A FACTORS D'ARTICULACIÓ SUPRAMUNICIPAL

El cas de Riba-roja d'Ebre

Si la influència de les obres de la central hidroelèctrica de Riba-roja d'Ebre en la mobilitat dels treballadors de la Ribera no va ser molt significativa i no va passar de Flix, les característiques del projecte de la central nuclear i la seva ubicació en un punt de major accessibilitat, van provocar una transformació profunda en aquesta situació.

Així, si fins aquell moment els desplaçaments laborals exteriors de Riba-roja se centraven a la química de Flix, a partir dels anys 70 va irrompre amb força Ascó com a punt de referència. El 1986, 41 persones residents a Riba-roja es desplaçaven a l'electroquímica de Flix i 47 ho feien a la central nuclear (només 3 de les quals eren dones). D'aquesta deslocalització de l'activitat en el municipi en deriva una important mobilitat laboral obligada, que en el mateix any suposava un saldo negatiu de 166 persones, amb 178 desplaçaments fora del municipi.

POBLACIÓ ACTIVA AMB RESIDÈNCIA I TREBALL AL MUNICIPI, 1986 (%)

	Riba-roja d'Ebre	Ribera d'Ebre
Agricultura	3,38	16,57
Indústria	25,00	11,97
Construcció	11,65	8,47
Energia	8,83	7,17
Comerç i hostaleria	12,41	11,17
Transports-comunicacions	1,88	3,62
Serveis financers	0,66	2,16
Serveis personals	9,96	
No consta	25,00	17,95

Font: elaboració pròpia; explotació del padró municipal d'habitants

La taula anterior mostra les diferències de localització de l'activitat econòmica i, per tant, de l'ocupació, entre el municipi de Riba-roja i el conjunt de la comarca, de manera que podem contrastar fins a cert punt les diferents estructures socioeconòmiques presents als municipis industrials del nord de la Ribera —bàsicament Riba-roja, Flix i Ascó— i la que presenta el conjunt, d'un major equilibri entre sectors.

Pel que fa a l'evolució recent, un dels trets que experimenta una evolució més ràpida i que pot determinar en el futur immediat l'evolució del municipi és la mobilitat laboral, factor d'integració territorial que relativitza la realitat de cada municipi.

En el cas de Riba-roja, aquesta tendència continua mostrant un saldo negatiu que indica una certa orientació a nucli dormitori o residencial. Si el 1991 les principals destinacions laborals diàries des de Riba-roja a municipis de l'entorn eren Flix (94 desplaçaments), Ascó (73) i Móra d'Ebre (7), el 1996 es mantien aquestes destinacions encara que minvava el nombre de desplaçaments a Flix i Ascó, s'incrementaven els que anaven a Móra d'Ebre (9), i agafaven força centres de referència com Barcelona (22), Tarragona (21), Vilaseca (6), Lleida i Vilanova i la Geltrú (5) o Reus (3). Cal dir, però, que en aquests casos el més habitual és que els treballadors resideixin en aquelles poblacions. De fet, es pot constatar un augment de la distància recorreguda per motius de residència-treball.

DIVERGÈNCIA ENTRE L'EFECTE TERRITORIAL DE LES CENTRALS DE RIBA-ROJA I ASCÓ

- La pròpia ubicació geogràfica dels centres determina un major àmbit d'influència per a Ascó en relació a Riba-roja, a causa de les comunicacions terrestres.
- La mobilitat laboral, obligada durant la fase de construcció, a Riba-roja és molt baixa; mentre que en el cas d'Ascó abasta gran part de la Ribera d'Ebre, el Priorat i la Terra Alta, i en casos puntuals, fins i tot, el Baix Camp.
- Flix no va constituir un àmbit preferent d'atracció residencial relativa en relació a la central nuclear en la seva fase de construcció, com sí ho van constituir Riba-roja, Vinebre, la Torre de l'Espanyol o, fins i tot, Móra la Nova.
- La Palma d'Ebre ha restat en bona part al marge d'ambdues dinàmiques, donada la seva dificultat de comunicació en el moment de la construcció, el fort component agrari de la població i la poca disponibilitat global de mà d'obra.
- La construcció de la central nuclear d'Ascó suposa el primer contacte sociolaboral significatiu entre el nord i el sud de la Ribera d'Ebre. De fet, es pot parlar d'una superació de l'àmbit comarcal en l'apartat del mercat laboral.
- Tant en els processos de construcció com de funcionament de les implantacions energètiques, no hi ha un efecte d'atracció massa important sobre l'àmbit meridional del Segrià (Maials, Llardecans) o les Garrigues (Bovera, la Granadella) donat el caràcter recent de les millores viàries.

El cas d'Ascó

Entre 1975-77 unes 1.600 o 1.800 persones de la comarca treballaven directament a l'obra. Aquesta construcció representava a l'entorn del 20% de la població activa total de la Ribera d'Ebre, tot i que és difícil concretar el nombre real de treballadors. La mà d'obra procedia, en aquells moments, en bona part, dels municipis propers de Riba-roja, Vinebre, Flix, Móra d'Ebre, Móra la Nova i la Torre de l'Espanyol, a causa de la instal·lació en aquests municipis dels immigrants a la Ribera. Contràriament a allò que es pugui pensar, l'ocupació va tenir poca incidència en els nuclis petits i agrícoles.

MOVIMENTS ATRETS I GENERATS, 1986-91-96

	1986	1991	1996
Desplaçaments dins	393	393	382
Desplaçaments a fora	70	98	100
Desplaçaments des de fora	824	1.066	1.032
Total generats	463	491	482
Total atrets	1.217	1.459	1.414
Diferència atrets /generats	754	968	932

Font: elaboració pròpia a partir de la web de l'Institut d'Estadística de Catalunya

Els desplaçaments des de fora del municipi durant el període 1986-1996 es van incrementar en un 25%. De fet, Ascó és un municipi receptor de mà d'obra des de la instal·lació de la central nuclear. El 1991 generava 1.066 moviments d'atracció que, en el cens de 1996, es mantenien en 1.032. Per municipis, el 1996 destacava l'aportació de 186 persones de Flix, 51 de Riba-roja, 34 des de la Torre de l'Espanyol o 29 de Vinebre, per esmentar només els de la zona nord de la Ribera.

LOCALITZACIÓ DE L'OCUPACIÓ, 1986-1996

	1986	Total	Electricitat, gas i aigua	%
Resideix i treballa en el municipi	390	390	166	42,56
Resideix en el municipi i treballa fora	72	72	8	11,11
Resideix fora i treballa en el municipi	828	828	408	49,28
Total treballant en el municipi	1.218	1.218	574	47,13
	1996	Total	Electricitat, gas i aigua	%
Resideix i treballa en el municipi	382	382	111	29,06
Resideix en el municipi i treballa fora	100	100	4	4,00
Resideix fora i treballa en el municipi	1.032	1.032	433	41,96
Total treballant en el municipi	1.414	1.414	544	38,47

Font: elaboració pròpia a partir de la web de l'Institut d'Estadística de Catalunya

És important destacar la quantitat de treballadors de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant i la seva àrea que es desplacen a Ascó, com a resultat de la semblança en l'activitat primordial. Concretament, destaquen el 1996 els 51 procedents de Vandellòs i de Reus, els 48 de Cambrils, els 32 de Tarragona o els 19 de Mont-roig del Camp. Respecte a la dècada anterior, s'incrementa la tendència de rebre treballadors, però també la dels residents a Ascó a buscar treball fora del propi municipi.

ELS SISTEMES TERRITORIALS RESULTANTS

El decreixement absolut i relatiu de la població en el conjunt del nord de la Ribera d'Ebre ha estat fort en el període recent, frenant en certa forma la tendència a la concentració dels habitants de la zona als entorns immediats de Flix i de Móra.

Això no ha constituït un obstacle perquè, com a resultat de l'estructura econòmica del territori i de la seva evolució, els municipis analitzats i, en conseqüència, els treballadors que hi resideixen, s'integrin en multiplicitat de fluxes que no fan sinó accentuar les interdependències d'aquests municipis. D'aquesta forma s'estructuren diversos nivells de relació territorial:

- 1. El primer nivell de relació genera al nord de la Ribera un petit sistema urbà amb centre a Flix i Ascó, tant pel que fa a la centralitat dels serveis —especialment en el primer cas— com pel que es refereix a l'atracció dels centres de treball. En aquest context, la resta de nuclis —Riba-roja, Vinebre, la Torre, la Palma— resten supeditats als dos indicats, tot i que poden mantenir una certa autonomia en diverses funcions.

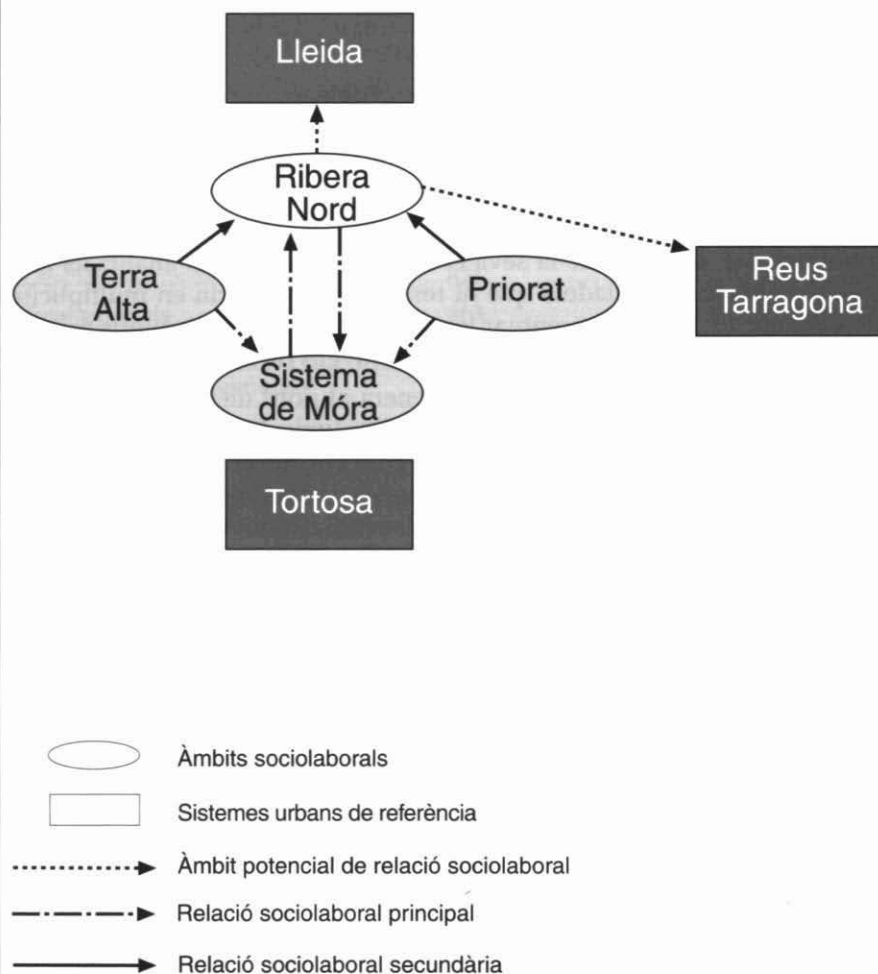
De fet, el propi Pla Territorial Parcial de les Terres de l'Ebre considera el nord de la Ribera com a sistema urbà integrat amb altres realitats centrades per Móra d'Ebre-Móra la Nova, Falset i Gandesa.

- 2. És en un segon nivell de relació que aquests subsistemes s'integren en un de sol que té com a principals referències laborals Móra d'Ebre-Móra la Nova i Ascó, que es consoliden com a centres d'atracció a partir de les inversions d'activitats econòmiques recents. En concret, es tracta d'un sistema de reequilibri de nivell 3 que ha de jugar un paper importantíssim per a l'equilibri d'un ampli espai situat entre les àrees urbanes de Tarragona-Reus, Lleida i Tortosa-Amposta, aquesta incipient. En aquest àmbit, les polaritats de Flix, Móra, Falset i Gandesa articulen alhora petits mercats laborals propis.

Evidentment, el nivell de consolidació dels fluxes en aquest àmbit —i més concretament en el marc administratiu de la Ribera d'Ebre— és divers. Així, des de la construcció de la central nuclear d'Ascó s'ha produït una integració efectiva entre els dos subsistemes que integren la Ribera.

Aquest procés d'integració s'ha produït en dues direccions: primerament a partir de la captació de fluxes laborals a la central des de municipis com Garcia o Móra la Nova i, en segon terme a la inversa, com a resultat de la configuració a Móra d'Ebre i Móra la Nova d'un pol de serveis que actua

DIAGRAMA DE FLUXOS TERRITORIALS EN RELACIÓ ALS MUNICIPIS DEL NORD DE LA RIBERA D'EBRE

sobre les tres comarques (Ribera d'Ebre, Priorat i Terra Alta). Es pot parlar, per tant, de dues realitats paral·leles:

- Una integració de la Ribera d'Ebre en l'aspecte econòmic per primer cop des dels moments de màxima transcendència de la navegació fluvial.
- Una inserció progressiva de la comarca en un àmbit més gran integrat pels territoris apuntats i consolidats a partir de la implantació nuclear i del desenvolupament dels serveis personals i col·lectius a Móra la Nova i, especialment, a Móra d'Ebre.

• 3. En el tercer nivell de relació territorial i sociolaboral, definit per l'atracció de centres urbans com Tarragona-Reus, Tortosa o Lleida, no es produeixen ni de bon tros els fluxos generats en altres àmbits, com el comerç o els serveis educatius i sanitaris. Evidentment, els centres de treball ubicats en aquestes ciutats se situen a distàncies que superen encara allò que es pot considerar un desplaçament còmode —a l'entorn dels trenta minuts com a màxim.

No obstant això, es pot apuntar en aquest sentit la gairebé inexistent relació en l'apartat laboral entre el nord de la Ribera d'Ebre amb l'àrea de Tortosa-Amposta, una incipient vinculació amb la ciutat de Lleida, sobretot per part de Flix, i un major pes absolut del Camp de Tarragona per la seva pròpia significació demogràfica i econòmica. Cal dir, però, que en molts casos aquesta vinculació deriva d'estades setmanals dels treballadors en el propi centre de referència.

CONSIDERACIONS FINALS I PERSPECTIVES DE CANVI

• Les recents orientacions en l'àmbit institucional (consolidació dels Consells Comarcals en un primer terme, tendència a la cohesió social i política entre les diferents comarques de l'Ebre) són factors a tenir en compte per condicionar aquestes qüestions en un futur proper. No obstant això, sembla difícil que una hipotètica integració administrativa de la Ribera en l'àmbit de l'Ebre comporti l'articulació de noves relacions laborals significatives —menys encara en el cas del nord de la comarca.

• Com a factor de vinculació entre territoris dins un mateix sector, el projecte de navegabilitat del riu Ebre apareix en principi com l'element més significatiu, tot i que la generació d'una mobilitat laboral sembla també poc probable. Després de les dificultats tècniques que ha trobat aquest projecte, sembla immediata la seva continuació fins Ascó. A partir d'aquí, cal insistir per tal que Flix i Riba-roja no restin aïllades. La continuïtat del projecte aigües amunt de Riba-roja i en terres aragoneses fins a l'alçada del Monestir de Rueda, en les proximitats d'Escatró, pot ser un element que recuperi en part les vinculacions entre la Ribera i municipis com Faió o Mequinensa. No obstant això, aquesta actuació es troba en estudi i no es preveu la seva materialització abans de l'any 2010, donat que comporta la realització d'infraestructures per superar els salts de Riba-roja i Mequinensa.

- També la projectada carretera Riba-roja-Almatret-Mequinensa, finançada en part mitjançant el programa MINER per antigues zones mineres de la Unió Europea, i que implica diverses administracions, pot actuar com a vincle important entre la zona d'estudi i les terres nordoccidentals. En aquest cas, a més, ha de recuperar la vinculació amb municipis com Almatret, Mequinensa, la Granja d'Escarp, Massalcoreig, Torrent de Cinca o Fraga, a més d'enfortir la vinculació amb les terres del Ponent català. Cal tenir en compte que els municipis de Fraga i Mequinensa constitueixen localitzacions industrials emergents en sectors diversos com el paper o el metall, per la qual cosa poden constituir punts d'atracció de persones residents sobretot a Riba-roja o Flix, en aquest cas si tenim en compte també la millora de la via Maials-Fraga. En sentit invers, qualsevol nova localització industrial al nord de la Ribera podria comptar amb ocupats de suport residents en aquells municipis.

- Les discontinuïtats en la malla urbana en direcció a Lleida dificulten una major vinculació en l'àmbit sociolaboral amb aquell territori. Cal tenir en compte que entre Flix i la pròpia ciutat de Lleida no existeix un altre centre d'atracció significatiu, i l'estructura socioeconòmica no fa preveure canvis significatius, si no és un modest creixement en el cas de Maials.

- Finalment, podem considerar l'obertura del tram del Coll de la Teixeta-Coll Negre de la N-420, entre el Priorat i el Baix Camp, com la porta a una integració efectiva d'una part dels treballadors de la zona analitzada en el mercat de treball del Camp de Tarragona, encara que no amb la mateixa intensitat que es preveu en la zona sud de la comarca o en el Priorat.

BIBLIOGRAFIA

AAVV (1995) *Els mercats de treball de Catalunya, 1981-1986-1991*. Perspectives territorials, 6. Generalitat de Catalunya.

AAVV (1998) *Cohesió, centralitat i cohesió iterativa: àrees funcionals a Catalunya, 1981-1986-1991- avanç 1996*. Perspectives territorials, 8. Generalitat de Catalunya.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA, web de l'IDESCAT.ES.

LLEONART, P. (1982) *La implantació de la central nuclear d'Ascó: el seu impacte econòmic i social a la Ribera*. Barcelona (estudi).

MARGALEF, J. i GONZÁLEZ, A. (1978) "De la agricultura a las Centrales Nucleares. Transformación productiva de una comarca: la Ribera d'Ebre". *CAU*, 47: 79.

SALVADOR SEGARRA, M. (2000) *Les comarques i els municipis de Catalunya*. Població i territori, 8. Generalitat de Catalunya.

SANCHEZ CERVELLÓ, J. i VISA RIBERA, F. (1994) *La navegació fluvial i la industrialització a Flix (1840-1940)*. La Veu de Flix. Flix.